

Γράμμα του Σ. Φρόιντ προς τον Φλις τον Σεπτέμβρη του 1897
όπου αποποιείται την *neurotica* του.

Πρόκειται για μετάφραση του γαλλικού κειμένου, το οποίο και παρατίθεται.
Είναι γνωστό με το όνομα Γράμμα ν. 69 και βρίσκεται στο «La naissance de la
Psychanalyse», εκδ. PUF, Παρίσι, 1991 (6^η έκδοση), σελ. 190-193

Μετάφραση: Κουκουμάκη Μαρία & Χριστέλη Γεωργία

Dr SIGM. FREUD

Chargé de cours de Neurologie à l'Université.

Vienne 21 Septembre 97

IX, Berggasse 19

CHER WILHELM,

Me voilà de retour, depuis hier matin, dispos, de bonne humeur, appauvri, sans travail pour le moment, et dès notre réinstallation terminée, c'est à toi que j'écris en premier.

Il faut que je te confie tout de suite le grand secret qui, au cours de ces derniers mois, s'est lentement révélé. Je ne crois plus à ma *neurotica* (théorie des névroses), ce qui ne saurait être compris sans explication ; tu avais toi-même trouvé plausible ce que je t'avais dit.

Je vais donc commencer par le commencement et t'exposer la façon dont se sont présentés les motifs de ne plus y croire. Il y eut d'abord les déceptions répétées que je subis lors de mes tentatives pour pousser mes analyses jusqu'à leur véritable achèvement, la fuite des gens dont le cas semblait le mieux se prêter à ce traitement (la psychanalyse), l'absence du succès total que j'escomptais et la possibilité de m'expliquer autrement, plus simplement, ces succès partiels, tout cela constituant un premier groupe de raisons.

Puis, aussi la surprise de constater que, dans chacun des cas, il fallait accuser le *père*, et ceci sans exclure le mien, de perversion, la notion de la fréquence inattendue de l'hystérie où se retrouve chaque fois la même cause déterminante, alors qu'une telle généralisation des actes pervers commis envers des enfants semblait peu croyable. (L'incidence de) la perversion, en ce cas, devrait être infiniment plus fréquente que l'hystérie (qui en résulte) puisque cette maladie n'apparaît que lorsque des incidents se sont multipliés et qu'un facteur affaiblissant la défense est intervenu.

Δρ. SIGM. FREUD

Υπεύθυνος μαθήματος Νευρολογίας στο Πανεπιστήμιο.

Βιέννη 21 Σεπτεμβρίου 97

IX, Berggasse 19

Αγαπητέ WILHELM,

Να 'μαι, επέστρεψα χθες το πρωί, ξεκούραστος, με καλή διάθεση, χωρίς εργασία προς το παρόν, και μόλις ολοκληρώθηκε η επανεγκατάσταση μας, είσαι ο πρώτος που γράφω.

Πρέπει να σου εμπιστευτώ αμέσως το μεγάλο μυστικό, το οποίο, αποκαλύφθηκε σιγά-σιγά, κατά τη διάρκεια αυτών των τελευταίων μηνών. Δεν πιστεύω πλέον στη *neurotica* μου (θεωρία των νευρώσεων), κάτι που δεν μπορεί να γίνει κατανοητό χωρίς εξήγηση, εσύ ο ίδιος είχες βρει βάσιμα ό,τι σου είχα πει.

Θα ξεκινήσω από την αρχή και θα σου εξηγήσω τον τρόπο με τον οποίο ανακάλυψα τους λόγους για να μην πιστεύω πια σε αυτή τη θεωρία. Πρώτα απ' όλα, υπήρξαν οι επαναλαμβανόμενες απογοητεύσεις που πέρασα κατά τη διάρκεια των προσπαθειών μου να οδηγήσω τις αναλύσεις μου στην πραγματική τους ολοκλήρωση, η φυγή των ανθρώπων των οποίων η περίπτωση φαινόταν επιδεκτική αυτής της θεραπείας (της ψυχανάλυσης), η απουσία μιας συνολικής επιτυχίας που περίμενα και η δυνατότητα να εξηγήσω με άλλο τρόπο, πιο απλό, αυτές τις μερικές επιτυχίες, όλα αυτά αποτέλεσαν μια πρώτη ομάδα λόγων.

Ήταν επίσης μια έκπληξη ότι σε κάθε περίπτωση ο *πατέρας* έπρεπε να κατηγορηθεί για διαστροφή, και αυτό χωρίς να εξαιρείται ο δικός μου, η αντίληψη της απροσδόκητης συχνότητας της υστερίας, όπου πάντα εντοπίζεται η ίδια καθοριστική αιτία, ενώ μια τέτοια γενίκευση διεστραμμένων πράξεων που διαπράχθηκαν εις βάρος παιδιών έμοιαζε ελάχιστα πιστευτή. (Η επίπτωση) της διαστροφής, σε αυτή την περίπτωση, θα πρέπει να είναι απείρως πιο συχνή από την υστερία (που προκύπτει), καθώς αυτή η ασθένεια εμφανίζεται μόνο όταν πολλαπλασιάζονται οι επιπτώσεις και παρεμβαίνει ένας παράγοντας που εξασθενεί την άμυνα.

En troisième lieu, la conviction qu'il n'existe dans l'inconscient aucun indice de réalité de telle sorte qu'il est impossible de distinguer l'une de l'autre la vérité et la fiction investie d'affect. C'est pourquoi une solution reste possible, elle est fournie par le fait que le fantasme sexuel se joue toujours autour des parents.

Quatrièmement, j'ai été amené à constater que dans les psychoses les plus profondes, le souvenir inconscient ne jaillit pas, de sorte que le secret de l'incident de jeunesse, même dans les états les plus délirants, ne se révèle pas. Quand on constate que l'inconscient n'arrive jamais à vaincre la résistance du conscient, on cesse d'espérer que, pendant l'analyse, le processus inverse puisse se produire et aboutir à une domination complète de l'inconscient par le conscient.

Sous l'influence de ces considérations, j'étais prêt à renoncer à deux choses - à la totale liquidation d'une névrose et à la connaissance exacte de son étiologie dans l'enfance. Maintenant je ne sais plus où j'en suis, car je n'ai encore acquis de compréhension théorique ni du refoulement ni du jeu de forces qui s'y manifeste. Il semble douteux que des incidents survenus tardivement puissent susciter des fantasmes remontant à l'enfance.

C'est pour cette raison que le facteur d'une prédisposition héréditaire semble regagner du terrain alors que je m'étais toujours efforcé de le refouler dans l'intérêt d'une explication des névroses.

Si j'étais déprimé, surmené, et que mes idées fussent brouillées de semblables doutes pourraient être considérés comme des indices de faiblesse. Mais comme je me trouve justement dans l'état opposé, je dois les considérer comme résultant d'un honnête et efficace travail intellectuel et me sentir fier de pouvoir, après être allé aussi loin, exercer encore ma critique. Ces doutes constituent-ils seulement une simple étape sur la voie menant à une connaissance plus approfondie ?

Τρίτον, η πεποίθηση ότι δεν υπάρχει καμία ένδειξη πραγματικότητας στο ασυνείδητο, έτσι ώστε είναι αδύνατο να διακρίνει κανείς το ένα από το άλλο (δηλαδή) την αλήθεια από την επινόηση που έχει επενδυθεί από συναίσθημα [affect]. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο μια λύση παραμένει δυνατή, και παρέχεται από το γεγονός ότι η σεξουαλική φαντασίωση παίζεται πάντα γύρω από τους γονείς.

Τέταρτον, κατέληξα να διαπιστώσω ότι στις ψυχώσεις η βαθύτερη ασυνείδητη ανάμνηση δεν αναδύεται, έτσι ώστε το μυστικό του νεανικού περιστατικού, ακόμα και σε περιπτώσεις με έντονο παραλήρημα, να μην αποκαλύπτεται. Όταν βλέπουμε ότι το ασυνείδητο δεν καταφέρνει ποτέ να ξεπεράσει την αντίσταση της συνείδησης, παύουμε να ελπίζουμε ότι κατά τη διαδικασία της ανάλυσης, η αντίθετη διαδικασία μπορεί να συμβεί και να οδηγήσει σε πλήρη κυριαρχία του ασυνείδητου από το συνειδητό.

Υπό την επίδραση αυτών των προβληματισμών, ήμουν έτοιμος να παραιτηθώ από δύο πράγματα: τη συνολική εκκαθάριση μιας νεύρωσης και την ακριβή γνώση της αιτιολογίας της κατά την παιδική ηλικία. Τώρα δεν ξέρω πού είμαι, γιατί δεν έχω ακόμα αποκτήσει κάποια θεωρητική κατανόηση είτε της απώθησης είτε του παιχνιδιού των δυνάμεων που εκδηλώνονται σε αυτή. Φαίνεται αμφίβολο ότι τα περιστατικά με καθυστερημένη έναρξη θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε φαντασιώσεις που χρονολογούνται από την παιδική ηλικία.

Γι αυτόν τον λόγο, ο παράγοντας μιας γενετικής προδιάθεσης μοιάζει να ξανακερδίζει έδαφος ενώ προσπαθούσα πάντα να τον συγκρατήσω προς όφελος μιας εξήγησης των νευρώσεων.

Αν ήμουν πτοημένος, εξαντλημένος και οι ιδέες μου ήταν θολές από παρόμοιες αμφιβολίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένδειξη αδυναμίας. Αλλά εβρισκόμενος ακριβώς στην αντίθετη κατάσταση, οφείλω να τις θεωρήσω σαν απόρροια μιας έντιμης και καρποφόρας πνευματικής δουλειάς και να αισθανθώ υπερήφανος που μπορώ, αφού πήγα τόσο μακριά, να εξασκώ ακόμα την κριτική μου. Μήπως αυτές οι αμφιβολίες συνιστούν μόνο ένα απλό στάδιο στον δρόμο που οδηγεί σε μια βαθύτερη γνώση;

Il est curieux aussi que je ne me sente nullement penaud, ce qui semblerait pourtant naturel. Evidemment, je n'irai pas raconter tout cela dans Gath, je ne l'annoncerai pas à Ascalon, dans le pays de Philistins - mais devant nous deux, je me sens victorieux plutôt que battu (à tort cependant)¹.

Quelle chance j'ai eu de recevoir juste maintenant ta lettre! Elle me fournit l'occasion de te soumettre la proposition par laquelle je voulais terminer ma missive. Si, profitant de cette période de désœuvrement, je filais samedi soir à la gare du Nord-Ouest et que je sois dimanche à midi chez toi, il me serait possible de repartir la nuit suivante. Peux-tu consacrer cette journée à une idylle à deux, interrompue par une idylle à trois et à trois et demi? Voilà ce que je voulais te demander. Mais peut-être attends-tu d'autres visites ou as-tu quelque chose d'urgent à faire? ou si j'étais obligé de regagner mon logis le même jour - ce qui n'en vaudrait pas la peine- pourrais-je prendre le train à la gare du Nord-Ouest dès le

vendredi soir et parle naturellement de cette semaine².

Επίσης, περιέργως δεν αισθάνομαι καθόλου ντροπιασμένος, πράγμα που θα έμοιαζε φυσικό. Προφανώς, δεν θα πάω να τα διηγηθώ όλα αυτά στη Γκαθ, δεν θα τα ανακοινώσω στην Ασκελόν³, στην χώρα των Φιλισταίων - αλλά σε εμάς τους δύο, αισθάνομαι περισσότερο νικητής από ηττημένος (ωστόσο άδικα)⁴.

Τι τύχη που είχα να λάβω μόλις τώρα το γράμμα σου! Μου δίνει την ευκαιρία να σου υποβάλλω την πρόταση με την οποία ήθελα να τελειώσω την επιστολή μου. Αν, εκμεταλλευόμενος την ευκαιρία από αυτή την περίοδο της αργίας, έτρεχα το Σάββατο το βράδυ στον Νοτιοδυτικό σταθμό και ήμουν την Κυριακή το μεσημέρι σπίτι σου, θα μου ήταν εφικτό να ξαναφύγω την

---

¹ Voir introduction, p. 25. Dans une note datée du 1924 et ajoutée au chapitre intitulé « Etiologie spécifique de l'hystérie » dans Autres remarques sur les neuropsychoses de défense (1896b), Freud écrit : « ce chapitre comporte une erreur que je depuis reconnue et corrigée. A cette époque je ne savais pas encore distinguer des souvenirs réels les fantasmes des analysés, relatifs à leurs années d'enfance. En conséquence, j'attribuais au facteur étiologique de la séduction une importance et un caractère général qui n'a pas. Après avoir réparé cette erreur, j'ai pu reconnaître les manifestations spontanées de la sexualité infantile et les ai décrites dans mes Trois Essais sur la Théorie de la sexualité (1905d). Toutefois, il ne faut pas rejeter tout le texte en question. La séduction conserve toujours une certaine importance étiologique et je tiens encore aujourd'hui pour exactes certains de mes opinions exprimées dans ce chapitre. »

² Freud partir pour Berlin et revint à Vienne le 29.

³ [ΣΤΜ] Οι Φιλισταίοι κατείχαν τις πόλεις Ασκελόν, Γκαθ, Αστοντ, Εκρον και Γάζα. Αναφέρονται συχνά στην Βίβλο μέσα στις ιστορίες του Σαμψών, Σαμουήλ και Δαυίδ για τις συγκρούσεις τους με τους ισραηλίτες.

⁴ Δες εισαγωγή σελ. 25. Σε μια σημείωση του 1924 και προστιθέμενη στο κεφάλαιο με τίτλο «συγκεκριμένη αιτιολογία της υστερίας» μέσα σε άλλες σημειώσεις για τις νευροψυχώσεις άμυνας (1896b), ο Φρόιντ γράφει: «αυτό το κεφάλαιο περιέχει ένα λάθος που αναγνώρισα και διόρθωσα αργότερα. Εκείνη την εποχή δεν γνώριζα ακόμα να διαχωρίζω τις πραγματικές αναμνήσεις από τις φαντασιώσεις των ασθενών που σχετίζονται με την παιδική τους ηλικία. Κατά συνέπεια, απέδωσα στον αιτιολογικό παράγοντα της αποπλάνησης μια γενική σημασία και έναν γενικό χαρακτήρα που δεν έχει. Αφού διόρθωσα αυτό το σφάλμα, μπόρεσα να αναγνωρίσω τις σποραδικές εκδηλώσεις της παιδικής σεξουαλικότητας και να τις προσδιορίσω στο κείμενο μου «Τρεις θεωρίες για την σεξουαλικότητα» (1905b). σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να απορριφθεί όλο το εν λόγω κείμενο. Η αποπλάνηση συντηρεί πάντα μια συγκεκριμένη αιτιολογική σημασία, και ακόμα και σήμερα υπερασπίζομαι μερικές από τις ιδέες που εξέφρασα σε αυτό το κεφάλαιο».

επόμενη νύχτα. Μπορείς να αφιερώσεις εκείνη τη μέρα σε ένα ειδύλλιο για δύο, διακοπτόμενο από ένα ειδύλλιο για τρεις και για τρεις και μισή⁵; Νά τι ήθελα να σου ζητήσω. Αλλά μήπως περιμένεις άλλες επισκέψεις ή έχεις τίποτα επείγον να κάνεις; Ή αν ήμουν αναγκασμένος να επιστρέψω στο σπίτι μου την ίδια μέρα -αυτό δεν θα άξιζε τον κόπο- θα μπορούσα να πάρω το τρένο στο Νοτιοδυτικό σταθμό από την Παρασκευή το βράδυ και φυσικά μιλώ γι αυτή την εβδομάδα.⁶

---

⁵ [ΣτΜ]Αναφορά στην γυναίκα του Φλις που είναι έγκυος

⁶ Ο Φρόιντ έφυγε για Βιέννη και επέστρεψε στις 29.

Je continue ma lettre par les variations sur les paroles d'Hamlet : *To be in readiness*. Garder sa sérénité, tout est là, j'aurais lieu de me sentir très mecontent. Une célébrité éternelle, la fortune assurée, l'indépendance totale, les voyages, la certitude d'éviter aux enfants tous les graves soucis qui ont accablé ma jeunesse, voilà quel était mon bel espoir. Tout dépendait de la réussite ou de l'échec de l'hystérie. Me voilà obligé de me tenir tranquille, de rester dans la médiocrité, de faire des économies, d'être harcelé par les soucis et alors une des histoires de mon anthologie⁷ me revient à l'esprit : « Rébecca ôte ta robe, tu n'es plus fiancée! ».

Quelques mots encore. Dans cet effondrement général, seule la psychologie demeure intacte. Le rêve conserve certainement sa valeur et j'attache toujours plus de prix à mes débuts dans la métapsychologie. Quel dommage, par exemple, que l'interprétation des rêves ne suffise pas à vous faire vivre !

Martha est revenue à Vienne avec moi. Minna et les enfants ne rentrent que la semaine prochaine. Leur santé a été parfaite...

Anticipant sur la réponse, j'espère apprendre bientôt par moi-même comment vous allez tous et ce qui, en dehors de cela, se passe entre ciel et terre.

Très affectueusement à toi,

Sigm.

Συνεχίζω το γράμμα μου με τις μεταβολές στα λόγια του Άμλετ: *To be in readiness*⁸. Κράτα την ηρεμία σου, όλα είναι εδώ, θα είχα λόγο να αισθανθώ δυσαρεστημένος. Μια αιώνια φήμη, ο εξασφαλισμένος πλούτος, η ολοκληρωτική ανεξαρτησία, τα ταξίδια, η σιγουριά το να απαλλάσσω τα παιδιά από όλες τις σοβαρές έγνοιες που επιβάρυναν τα παιδικά μου χρόνια, να ποια ήταν η προσδοκία μου. Όλα εξαρτιόνταν από την επιτυχία ή την αποτυχία της υστερίας. Νά με αναγκασμένο να κρατηθώ ήρεμος, να μείνω στην μετριότητα, να κάνω οικονομίες, να βασανίζομαι από έγνοιες και ωστόσο μία από τις ιστορίες της ανθολογίας⁹ μου, μού επανέρχεται στο νου: «Ρεβέκκα βγάλε το φόρεμα σου, δεν είσαι πλέον νύφη!»

Λίγες λέξεις ακόμα. Σε αυτή την γενική κατάπτωση μόνο η ψυχολογία μένει άθικτη. Το όνειρο διατηρεί σίγουρα την αξία του και για μένα έχουν όλο και περισσότερη αξία τα πρώτα μου βήματα στην μεταψυχολογία. Τι κρίμα, για παράδειγμα, η ερμηνεία των ονείρων να μην επαρκεί για να σας συντηρήσει!

Η Μάρθα επέστρεψε μαζί μου στην Βιέννη. Η Μίνα και τα παιδιά θα επιστρέψουν μετά την ερχόμενη εβδομάδα. Η υγεία τους ήταν άψογη.

Προτρέχοντας την απάντηση, ελπίζω να μάθω σύντομα από εμένα τον ίδιο πως είστε όλοι και επιπλέον τι συμβαίνει ανάμεσα σε ουρανό και γη.

Θερμά δικός σου,

Sigm.

---

⁷ Une anthologie des histoires juives.

⁸ [ΣτΜ] Στα αγγλικά στο κείμενο, θα πει *έσο έτοιμος*

⁹ Μια ανθολογία των εβραϊκών ιστοριών.